

بررسی اثرات کوتاه‌مدت اجرای طرح هدفمندسازی یارانه‌ها بر وضعیت کشاورزی روستاییان شهرستان نیریز (مطالعه موردی: دهستان آباده طشک)

حمید جلالیان¹: استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران
صدیقه هاشمی: کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران
جعفر یعقوبی: استادیار اقتصاد کشاورزی، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران

چکیده

اعطای یارانه یکی از سیاست‌های اقتصادی است که با هدف حمایت از تولیدکنندگان یا مصرف‌کنندگان به شیوه‌های متفاوتی در بسیاری از کشورها به اجرا درمی‌آید. این تحقیق تأثیر اجرای طرح هدفمندسازی یارانه‌ها بر هزینه و درآمد کشاورزان روستایی در شهرستان نیریز از توابع استان فارس در کوتاه‌مدت را مورد بررسی قرار داده است. روش تحقیق، توصیفی بوده و اطلاعات لازم با استفاده از پرسشنامه و به روش پیمایشی گردآوری شده است. بدین منظور، 25 سؤال در طیف لیکرت پنج سطحی در پرسشنامه قرار داده شد. روایی پرسشنامه با استفاده از نظرات متخصصان، و پایایی آن با استفاده از پایلوت تست و محاسبه آلفا کرونباخ (0/88) تأیید شد. جامعه آماری شامل 1468 خانوار کشاورز بود و 264 نمونه با استفاده از فرمول کوکران تعیین گردید. تجزیه و تحلیل اطلاعات نیز با استفاده از آزمون‌های t (مستقل و وابسته) و فریدمن برای تشخیص همبستگی میان متغیرهای تحقیق صورت گرفته است. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که: اجرای طرح هدفمندسازی یارانه‌ها - حداقل در کوتاه‌مدت بطور معنی‌داری منجر به افزایش هزینه‌ها و کاهش درآمدها شده است. مقایسه هزینه‌های تولید با استفاده از آزمون t مستقل نشان داد که به جز هزینه تولید گندم، هزینه تولید ذرت و جو بعد از هدفمندی یارانه‌ها با احتمال 99 درصد بیشتر از قبل بوده است. همچنین، مقایسه درآمد حاصل از چهار محصول در دو دوره نشان داد که جز درآمد حاصل از کشت کلزا، درآمد سایر محصولات به طور معنی‌داری در بعد از هدفمندسازی نسبت به قبل کاهش یافته است. به دلیل افزایش هزینه‌های سوخت، ماشین‌آلات و نهاده‌ها بعد از هدفمندسازی، طبق آزمون فریدمن، شاخص استفاده از نهاده‌ها و ماشین‌آلات با میانگین رتبه‌ای 3/08 از مطلوبیت عددی برخوردار بوده و نشان دهنده‌ی به کارگیری حساب شده و کارآمد این نهاده‌ها است.

واژه‌های کلیدی: هدفمندی یارانه‌ها، توسعه روستایی، سودآوری کشاورزی، آباده طشک، نیریز.

¹. نویسنده مسئول: hamidjalalian@khu.ac.ir ، 88829359 - 021

بیان مسأله:

در اغلب نظام‌های اقتصادی دنیا، دولت‌ها علاوه بر فراهم نمودن بستر لازم برای تولید، وظیفه ایجاد زمینه‌های عدالت اقتصادی اجتماعی و توزیع مجدد ثروت به نفع طبقات پایین جامعه از طریق سیاست‌های مختلف را نیز بر عهده دارند. یکی از این سیاست‌ها پرداخت یارانه است که به عنوان ابزار مهم حمایت دولت‌ها برای گروه‌های خاص جامعه انتخاب می‌شود. حمایت از بخش کشاورزی، از دیرباز در جهان به دلیل خطرپذیری بالای این بخش و نقش آن در تأمین امنیت مواد غذایی، مورد توجه بوده است. در این راستا سیاست‌های مختلفی با هدف بهبود درآمد و توزیع آن در میان کشاورزان، بهره‌وری در کشاورزی، ثبات قیمت‌ها، کمک به محیط زیست، افزایش صادرات، اشتغال و تولید به کار گرفته شده است (Hansen, 2002: 7) که توانسته تأثیرات فراوانی بر هزینه و درآمد کشاورزان داشته باشد. نتایج تحقیقات نشان می‌دهد که یارانه‌های بخش کشاورزی در کشورهای در حال توسعه بسیار پایین‌تر از کشورهای توسعه یافته است با وجودی که کشاورزی سهم بیشتری از اشتغال و تولید ناخالص داخلی در این کشورها را در بر می‌گیرد (W. Koo et al, 2006: 1220).

در ایران تصویب قانون تشکیل سیلو و اقدام به خرید و ذخیره‌سازی گندم برای مواقع بحرانی در سال ۱۳۱۱ ه.ش اولین بستر قانونی برای پرداخت یارانه را فراهم آورد. در سال ۱۳۱۵ خرید مازاد گندم زارعین به قیمت تضمینی آغاز شد و از سال ۱۳۲۱ تثبیت قیمت نان در دستور قرار گرفت. پس از پایان جنگ تحمیلی و شروع برنامه اول توسعه جمهوری اسلامی ایران (۱۳۶۸-۷۲) دولت برای حمایت از اقشار آسیب‌پذیر، پرداخت یارانه را در دستور کار قرار داد. در سال‌های پایانی دهه ۱۳۷۰ سیاست هدفمندکردن یارانه‌ها در پیش گرفته شد. با این حال، در سال‌های بعد حجم یارانه‌های غیرمستقیم عملاً افزایش یافت. در همه دوره‌ها چه قبل از انقلاب و چه بعد از آن، میزان و نحوه حمایت از بخش کشاورزی به تفکیک یارانه‌های مصرفی، تولیدی، نهاده‌ای و خدمات عمومی بیانگر آن است که یارانه خدمات عمومی و مصرفی بیشتر از یارانه تولیدی بخش کشاورزی بوده است (شکوری، ۱۳۸۴، ۱۴۹). در لایحه پیشنهادی دولت برای برنامه سوم توسعه، طبقه‌بندی خانوارهای متقاضی دریافت یارانه در گروه‌های کم درآمد، درآمد متوسط و درآمد بالا مطرح شد و برای افزایش یارانه خانوارهای کم‌درآمد از طریق استفاده از روش‌های درآمدی و حذف انتقال یارانه به خانوارهای پردرآمد تمهیداتی پیش‌بینی شد. از منظر کشاورزی، تا سال ۱۳۸۹، بیش‌ترین یارانه‌ی پرداختی در کشور (پس از سوخت و انرژی)، مربوط به نهاده‌های بخش کشاورزی و مواد غذایی بوده است (امینی، ۱۳۸۹: ۳۸).

در طرح تحول اقتصادی که از سوی دولت نهم و دهم جمهوری اسلامی ایران مطرح شده، یکی از مهم‌ترین محورها، هدفمندکردن یارانه‌ها برای رسیدن به اهدافی از جمله: کاهش هزینه‌های دولت، تخصیص و استفاده بهینه از منابع، شکل‌گیری قیمت‌های واقعی و افزایش بهره‌وری عوامل تولید و فرآیندها می‌باشد (دبیرخانه کارگروه تحولات اقتصادی، ۱۳۸۷). هدفمندسازی یارانه‌ها دارای جایگاه قانونی در برنامه چهارم توسعه اقتصادی و اجتماعی است و دولت را ملزم به اجرای آن نموده است. طبق ماده ۹۵ این قانون "دولت به منظور استقرار و ثبات اجتماعی، کاهش فاصله دهک‌های درآمدی و توزیع عادلانه درآمد در کشور، کاهش نابرابری اجتماعی و اقتصادی، کاهش فقر و محرومیت و توانمندسازی فقرا بایستی از طریق تخصیص کارآمد و هدفمند منابع تامین اجتماعی و یارانه پرداختی، برنامه‌های جامع فقرزدایی و عدالت اجتماعی را اجرا نماید". در ماده ۱۰۳ همین قانون، به کالاها و خدمات مشمول این طرح شامل: گندم، برنج، روغن نباتی، قند، شکر، پنیر، شیر، دارو، شیرخشک، کود، بذر، سم و حامل‌های انرژی اشاره می‌شود و اهداف آن را کاستن از سهم طبقات با درآمدهای بالا و افزایش سهم طبقات پائین از یارانه‌ها و جایگزین نمودن تدریجی طرح‌های رفاه اجتماعی به جای پرداخت یارانه بیان می‌کند. در این طرح، یارانه‌ی اختصاص یافته به کالاهای مصرفی از جمله حامل‌های انرژی، حذف شده و در عوض، یارانه نقدی به اقشار هدف تعلق می‌گیرد. همچنین، مقرر گردیده تا ۳۰٪ درآمدهای حاصل از هدفمندکردن یارانه‌ها (آزادسازی قیمت حامل‌های انرژی و کالاهای مصرفی یارانه‌ای) برای تجهیز زیرساخت‌های تولیدی در اختیار بخش‌های کشاورزی و صنعت قرار گیرد.

بنابراین، انتظار می‌رود با هدفمندکردن یارانه‌ها، بازتوزیع درآمد صورت گرفته و سهم افراد کم‌درآمد از یارانه بیشتر شود. در واقع توزیع عادلانه درآمد بعنوان یک هدف تلقی می‌شود.

بسیاری از کارشناسان بر این باورند که اجرای این سیاست، دست کم در کوتاه‌مدت، آثار توری در جامعه دارد، اما در بلندمدت به نفع اقتصاد جامعه خواهد بود. در زمینه تأثیر یارانه‌ها بر کشاورزی مطالعات و تجربه کشورهای مختلف در دسترس است؛ به عنوان مثال، کو و کندی¹ (2006) معتقدند که در جریان تجارت جهانی، مزایای یارانه صادرات و واردات محصولات کشاورزی به زیان کشورهای ارائه دهنده یارانه و به سود کشورهای واردکننده محصولات خواهد بود. گاتنر² (2002) معتقد است که اصلاح یارانه مواد غذایی در مصر در اغلب موارد به یک مسئله سیاسی تبدیل گردیده است. در عین حال این سیاست می‌تواند علاوه بر تقویت شبکه امنیت اجتماعی، در کاهش فقر و مخارج دولت مؤثر افتد. آبت و همکاران³ (1987) در پژوهش خود دریافتند که هدفمندسازی یارانه‌های صادرات محصولات کشاورزی می‌تواند رفاه کشورها را با بهره‌مندی از تفاوت هزینه حمل و نقل، جذب عرضه بیش از رقبا، افزایش تقاضا بیش از عرضه و ... افزایش دهد. یانچینگ و جیا⁴ (2010) معتقدند که یارانه‌های بیمه محصولات کشاورزی به دلیل فشار اقتصادی که به دولت وارد می‌کند، در نهایت به توسعه بخش کشاورزی آسیب وارد می‌سازد. در این میان همکاری بین شرکت‌های بیمه و دولت برای ارائه کارآمد یارانه‌ها و افزایش رفاه اجتماعی می‌تواند کارساز باشد.

در ایران پژوهش‌های افرادی چون: امینی (1388)، طاهری و همکاران (1389)، سلامی و سرایی شاد (1389)، نجفی و فرج زاده (1389)، موسوی و همکاران (1388) و کریمی و زاهد کیوان (1389) حاکی از نیاز سیاست یارانه‌های بخش کشاورزی به یک تعدیل قیمتی و هم‌سویی آن با سیاست‌های مکمل، می‌باشد. به عنوان نمونه، سلامی و سرایی شاد (1389) معتقدند که اجرای این طرح باعث افزایش هزینه‌های تولید و افزایش قیمت‌ها بویژه کالاهای اساسی، نهاده‌های تولید و هزینه حمل و نقل خواهد گردید. کریمی و زاهدی کیوان (1389) نشان داده‌اند که الگوی کنونی تخصیص یارانه‌های کشاورزی در هر دو گروه مصرف‌کننده و تولیدکننده بهینه نمی‌باشد و بر اساس الگوی بهینه می‌بایست 86/56 درصد سهم کل یارانه‌های کشاورزی به بخش تولیدی و 13/44 درصد باقی مانده به بخش مصرفی تخصیص یابد که این امر نیازمند یک تعدیل 59/61 درصدی در کل یارانه‌های بخش کشاورزی می‌باشد.

تحقیق حاضر بر آن است تا اثرات کوتاه‌مدت طرح هدفمندکردن یارانه‌ها به شکل فعلی (حذف یارانه حامل‌های انرژی و پرداخت یارانه نقدی به همه افراد) را بر جامعه روستایی کشاورز بسنجد. این کار نه بر اساس مدل‌های پیش‌بینی اقتصادی، بلکه صرفاً با تکیه بر مشاهده تغییرات و همچنین نظرات ابراز شده‌ی کشاورزان صورت گرفته است. سؤالات مطرح شده عبارتند از:

1 هدفمندسازی یارانه‌ها در مدت کوتاه اجرای آن، چه تاثیری بر تولید کشاورزی روستاها و وضعیت اقتصادی خانوارهای کشاورز داشته است؟

2 روند تغییرات هزینه‌های تولید و درآمد کشاورزان طی دو دوره قبل و بعد از هدفمندسازی به چه صورت می‌باشد؟

مبانی نظری:

یارانه عبارتست از پرداخت مستقیم یا غیرمستقیم دولتی، امتیاز اقتصادی یا اعطای برتری ویژه‌ای که به نهادهای خصوصی، خانوارها و یا دیگر واحدهای تولیدی جهت دستیابی به هدف‌های مورد نظر دولت انجام می‌پذیرد (موسوی و همکاران، 1388: 63). همچنین می‌توان گفت یارانه بهایی است که دولت‌ها برای رساندن کالا و خدمات به دست مصرف‌کنندگان به قیمت ارزان‌تر و حمایت از توان رقابت تولیدکنندگان پرداخت می‌کنند (امینی، 1388: 18).

1. W.Koo and Kennedy

2. Gatner

3. Abbott

4. Yuanchang & Jiyu

یارانه‌ها از دیدگاه اهداف دولت در پرداخت آنها به یارانه اقتصادی، یارانه توسعه‌ای، یارانه اجتماعی، یارانه سیاسی و یارانه فرهنگی تقسیم‌بندی می‌شوند. یارانه اقتصادی جهت نیل به اهداف اقتصادی شامل تخصیص بهینه منابع، ثبات اقتصادی، توزیع عادلانه درآمد، کاهش هزینه‌های تولید، حمایت از مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان پرداخت می‌شود. تحقق اهداف فوق مشروط به آن است که دریافت‌کننده با تغییر و تعدیل نحوه عمل خود موجب تشویق تولید یا مصرف کالا شود. یارانه توسعه‌ای به منظور تقویت زیربنای اقتصادی و اجتماعی جهت برقراری تعادل میان سامانه تولید و مصرف، کمک به ایجاد موسسه‌های تحقیقاتی و انتقال علوم و فناوری و کمک به تحصیل دانشجویان داخل و خارج از کشور پرداخت می‌شود. بر همین منوال، یارانه‌های اجتماعی، سیاسی و فرهنگی نیز با اهداف و زمینه‌های مشخص اعطاء می‌گردد. یارانه‌های اقتصادی از دیدگاه مرحله پرداخت به یارانه مصرفی، یارانه تولیدی، یارانه توزیعی، یارانه خدماتی و یارانه صادراتی تقسیم می‌شود. یارانه مصرفی شامل پرداخت‌هایی به مصرف‌کننده است که در جهت بهبود توزیع درآمد، تعدیل آثار ناشی از فشارهای بازار، ترغیب مصرف کالاهای ملی صورت می‌گیرد. یارانه تولیدی به منظور کاهش هزینه‌های تولید و حمایت از تولیدکنندگان پرداخت می‌شود. یارانه به عوامل تولید و یارانه برای خرید تضمینی از جمله این نوع یارانه است. یارانه از دیدگاه انعکاس در بودجه دولت به یارانه آشکار و یارانه پنهان دسته‌بندی می‌شود. یارانه آشکار، شامل تمامی یارانه‌هایی است که در بودجه دولت وجود دارد و در برگیرنده مجموعه یارانه‌های مستقیم و غیرمستقیم است. یارانه پنهان، کالا یا خدمتی است که از سوی دولت مورد حمایت بوده اما هزینه‌های این حمایت در بودجه دولت منعکس نمی‌شود مانند یارانه‌های سوخت و اعتبارات. یارانه از دیدگاه نحوه توزیع در جامعه به یارانه باز، یارانه سرانه و یارانه هدفمند اطلاق می‌شود. یارانه باز به مفهوم عرضه عمومی و بدون محدودیت کالای یارانه‌ای بوده و سهم یارانه به طور مستقیم به میزان تقاضا وابسته است. یارانه سرانه به طور برابر میان تمامی افراد جامعه توزیع می‌شود مانند یارانه کالاهای اساسی که بهبود توزیع درآمد را در پی داشته اما لزوماً منجر به کاهش فقر نمی‌شود. یارانه هدفمند یارانه‌ای است که به طور مستقیم به گروه هدف ارائه می‌شود. شناسایی درست گروه هدف و تعیین روش انتقال (جنسی، نقدی و غیرنقدی) از چالش‌های پرداخت این نوع یارانه است.

سیاست‌های کلی در زمینه اعطای یارانه در جامعه عبارتند از: الف) انتقال درآمد از مالیات‌دهندگان به تولیدکنندگان یا مصرف‌کنندگان؛ ب) تثبیت یا کاهش قیمت برخی از کالاها و خدمات؛ ج) اثرگذاری بر رفتار عرضه‌کنندگان یا تقاضاکنندگان کالاها و خدمات معین؛ د) تولید و ارائه کالاهای عمومی به تمام افراد جامعه (رحیمی، 1375: 32).

در پرداخت یارانه به بخش کشاورزی، باید به چند نکته توجه نمود از جمله این که: 1- میزان یارانه‌های این بخش مهم است. 2- حمایت‌های لازم گاه برای رسیدن به اهداف ناهمگون و گاه حتی متناقض است (عدم هماهنگی حمایت‌ها و اهداف). 3- نفوذ گروه‌های ذی‌نفع (در میان آنها کشاورزان) اساسی می‌باشد. 4- تولید محصولات کشاورزی معمولاً در یک محیط طبیعی صورت می‌گیرد که این امر میزان تقاضا را افزایش می‌دهد، و بنابراین جلوگیری از سرریز شدن آن معمولاً کار ساده‌ای نیست (Schmid at all, 2007: 596). از دیگر روش‌های معمول حمایتی برای تقویت بنیه تولید در بخش کشاورزی، پرداخت یارانه به نهاده‌های بخش کشاورزی یا عرضه‌ی نهاده‌های تولید با قیمتی پایین‌تر از بازار آزاد به کشاورزان است؛ بدین ترتیب با کاهش هزینه‌های تولید، فعالیت کشاورزی سودآورتر می‌شود (آخوندی قهرودی، 1389: 62).

برای تغییر نظام یارانه‌ی غیرمستقیم در کشور ما و جایگزینی نظام هدفمند، دلایل و توجیهات روشنی وجود دارد. این دلایل در جدول شماره 1 خلاصه شده است. بخش اصلی و چالش‌برانگیز طرح تحول اقتصادی دولت، هدفمندکردن یارانه‌ها است که آن هم تبدیل پرداخت یارانه‌ها از حالت غیرمستقیم به حالت مستقیم و احیاناً حذف تدریجی آن در مراحل بعدی است. این همان سیاستی است که یکی از پایه‌های اصلی سیاست تعدیل اقتصادی در دولت‌سازندگی و سیاست‌های پیشنهادی بانک جهانی بود. پیش‌بینی دقیق اثرات انتقال یارانه‌ها از حالت غیرمستقیم به مستقیم، کاری بس پیچیده و سخت و شاید هم غیرممکن است چرا که انجام چنین کاری نیازمند یک بانک اطلاعات دقیق و گسترده از ده‌ها متغیر اقتصادی و اجتماعی داخلی و خارجی از یک سو و یک مدل اقتصادی و اجتماعی کلان از سوی دیگر است تا رفتار متغیرهای گوناگون اقتصادی و

اجتماعی را در ارتباط با یکدیگر بتوان شناسائی نموده و به شبیه‌سازی ارتباط میان آنها برای زمان پس از نقدی کردن یارانه‌ها پرداخت.

جدول 1 دلایل و توجیهات هدفمند کردن یارانه‌ها

نتایج قابل انتظار (اهداف) هدفمندی یارانه‌ها	مشکلات نظام قبلی پرداخت یارانه‌ها
- افزایش کارایی نظام اقتصادی از طریق آزادسازی قیمت	- پرداخت همگانی و بهره‌مندی نابرابر دهک‌های
- کاهش فساد، رانت و اتلاف منابع ناشی از یارانه‌های غیرهدفمند	- درآمدی از یارانه‌ها و در نتیجه کاهش اثربخشی یارانه‌ها
- اصلاح ساختار درآمدی بنگاه‌های تولیدکننده انرژی و تغییر نظام توجیه فنی اقتصادی طرح‌های تولید انرژی	- افزایش شکاف بین قیمت‌های داخلی و خارجی انرژی
- اصلاح ساختار تولید در راستای به‌کارگیری فناوری با شدت انرژی پایین	- افزایش بی‌رویه مصرف
- افزایش احتمال اقتصادی شدن پروژه‌های تامین انرژی از منابع تجدیدپذیر	- افزایش فشار بر منابع عمومی و بودجه دولت
- مصرف بهینه انرژی و کاهش قاچاق	- پیشی گرفتن مصرف داخل از کل تولید کشور
- کاهش مخارج عمومی و رفع عدم تعادل بودجه‌ای	- بهره‌وری پایین انرژی در کشور
- کاهش شکاف مصرف انرژی بین گروه‌های درآمدی	- کاهش رقابت‌مندی تولیدات داخل در بازارهای جهانی
- بهبود شاخص‌های زیست‌محیطی به دلیل صرفه‌جویی در مصرف انرژی‌های فسیلی	- مشکلات فزاینده حمل و نقل و معضل ترافیک
- افزایش توان صادراتی کشور به دلیل کنترل رشد مصرف داخلی	- گسترش اقتصاد زیرزمینی
- بهبود شفافیت مالی دولت و شرکت‌های دولتی	- تشدید تخریب محیط زیست

منبع: مطالعات کتابخانه‌ای نگارندگان، 1391.

در کنار اثرات مثبتی که برای هدفمند کردن یارانه‌ها وجود دارد، چالش‌های عمده آن را می‌توان به چهار دسته تقسیم کرد که راهکارهای مناسبی برای هر یک باید تدارک دید:

- 1 شوک منفی بر نرخ تورم
- 2 چالش تولیدکنندگان و تولید ناخالص داخلی
- 3 چالش آمار و اطلاعات پشتیبان
- 4 چالش مکانیسم‌های حمایتی

با توجه به این که شوک منفی و سخته خوردن نرخ تورم بزرگترین چالش اجرای طرح تحول اقتصادی است، بنابراین، دولت می‌بایست ارقام کاهش یارانه‌ها در سال‌های نخست، رشته‌هایی که یارانه را از دست می‌دهند و همچنین، راهکارهای حمایتی را به طور جزئی و مشروح اعلام می‌کرد تا افکار عمومی از بلا تکلیفی درآمده و بر اساس اطلاع‌رسانی، برنامه‌ریزی صورت می‌گرفت. در حوزه چالش تولیدکنندگان می‌توان گفت حذف یارانه‌ها از دو جهت اثر منفی بر تولید (کشاورزی و صنعت) دارد: نخست این که با حذف یارانه‌ها و رشد هزینه‌های شهروندان، تقاضا برای خرید کالا کم می‌شود که این تنزل تقاضا باعث کاهش قیمت شده و با توجه به بالابودن هزینه‌های تولید در ایران به غیراقتصادی شدن تولید و کاهش تولید کالا در کشور منجر شده و به بخش تولید آسیب می‌زند. دومین اثر این است که حذف یارانه‌ها شامل خود تولیدکنندگان هم می‌شود؛ یعنی هزینه‌هایی چون آب، برق، انرژی و حتی مواد اولیه افزایش خواهد داشت که جبران آن بسیار مشکل است. بنابراین بخش‌های تولیدی از این جهت در خطر قرار می‌گیرد. از آن جا که تا به حال طرح روشنی برای جبران این هزینه‌ها برای تولیدکنندگان اعلام نشده است، لذا وضعیت دشوار و تقریباً نامعلومی پیش روی تولیدکنندگان قرار دارد. بدیهی است کاهش تولید کشور هم به رشد تولید ناخالص داخلی و هم به اشتغال موجود ضربه می‌زند. در نهایت، این که طرح تحول

اقتصادی مشتمل بر چند مکانیسم حمایتی مستقیم و غیرمستقیم است؛ نخستین و اصلی ترین مکانیسم، پرداخت یارانه نقدی برای جبران بخشی از یارانه حذف شده است. رقم این یارانه در مرحله اول، مبلغ 455000 ریال به ازای هر نفر است که با توجه به مکانیسم سرانه‌ای آن، اثربخشی آن برای جامعه هدف یعنی دهک‌های درآمدی پایین جامعه کم‌رنگ شده و برای تولیدکنندگان نیز فایده‌ای نخواهد داشت. مکانیسم بعدی، طرح‌های تنظیم بازار با همکاری بخش خصوصی است اما کمیت و کیفیت این طرح‌ها از نظر دربرگیری جمعیتی و منطقه‌ای، نوع کالاها، شیوه تنظیم بازار که مثلاً قیمت کالاها از طریق عرضه مستقیم یا روش‌های دیگر کنترل شود و سایر نکات ضروری اعلام نشده و صحبت‌ها همچنان در حد کلیاتی دلگرم‌کننده باقی مانده است.

بنابراین، هدفگیری یارانه‌ها و اصلاح قیمت حامل‌های انرژی و سایر کالاهای یارانه‌ای ضروری است؛ البته این مهم زمانی کارساز خواهد بود که برای حمایت از اقشار آسیب‌پذیر، اصلاح قیمت‌ها با برنامه‌های حمایت اجتماعی همراه باشد. با توجه به روش اجرای نظام یارانه جدید از اواخر سال 1389 تاکنون که به صورت سرانه پرداخت می‌شود و نه هدفمند، بدیهی است که اهداف مورد نظر در هدفمندی یارانه‌ها محقق نخواهد شد. نکته مهم دیگر این است که قانون هدفمندکردن یارانه‌ها به مشکلات صنایع، تولید و کشاورزی نپرداخته است. علاوه بر آن بعد از تعدیل قیمت‌ها و بالارفتن قیمت سوخت، نرخ کالاهای تولیدی به مراتب گرانتر شده است. از جمله پی‌آمدهای منفی این قانون می‌توان به بروز تورم و افزایش قیمت‌ها اشاره کرد که در وهله اول به تحت فشار قرارگرفتن صاحبان درآمدهای ثابت و کم و یا بی‌درآمدها منجر می‌شود. کاهش سرمایه‌گذاری، افزایش بیکاری و کاسته شدن از ظرفیت‌های اشتغال نیز از دیگر تبعات احتمالی این قانون در سال‌های نخست اجرا است.

به طور خلاصه، اثرات اجرای طرح هدفمندی یارانه‌ها در بخش کشاورزی را می‌توان از نظر زمانی در مقیاس‌های کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت مشخص نمود. در کوتاه‌مدت (یک تا دو سال)، افزایش قیمت حامل‌های انرژی، افزایش هزینه تولید را سبب می‌شود (تأثیر بر قیمت تمام‌شده محصولات کشاورزی). بنابراین، آن دسته از فعالیت‌های تولیدی که در فرآیند خود به مقدار متناوبی انرژی نیاز دارند (مانند کشت‌های گلخانه‌ای و ...) دچار آشفته‌گی و سردرگمی شده و بالابردن قیمت کالا نیز به دلیل از دست دادن بازار فروش نمی‌تواند چندان کارساز باشد. بنابراین، تغییر نوع تولید و حجم فعالیت‌ها و همچنین کنترل و مدیریت مصرف نهاده‌ها می‌تواند راهکارهای میان‌مدت (دو تا پنج سال) باشد. در مقیاس بلندمدت (بیش از پنج سال) نیز ارتقاء سطح بهره‌وری عوامل تولید نتیجه هدفمندی یارانه‌ها خواهد بود. در واقع، با هدفمندکردن یارانه‌ها و توجه کشاورزان به سود و زیان تولید، کشاورزی معیشتی به سمت کشاورزی اقتصادی (تجاری) گام خواهد برداشت. ارتقاء تکنیک‌های تولید، مکانیزاسیون بیشتر و مدیریت دانایی‌محور در بخش کشاورزی از ویژگی‌های این نوع کشاورزی می‌باشد. بنابراین، چنانچه مطابق قانون هدفمندسازی یارانه‌ها، 30٪ درآمدهای حاصل از این محل به زیرساخت‌های تولیدی جامعه تعلق گیرد و همچنین، اصلاحاتی که مقرر شده است در بخش‌های بانکی، گمرکی و ساختار قوانین مالیاتی کشور صورت گیرد، اثرات این طرح برای کشاورزی و به طور کلی برای اقتصاد کشور در بلندمدت مثبت ارزیابی می‌شود.

روش تحقیق:

تحقیق حاضر از نظر نوع و ماهیت آن، یک تحقیق کاربردی، و از نظر روش، جزء تحقیقات توصیفی-تحلیلی به شمار می‌آید که به شیوه پیمایشی مبتنی بر پرسشنامه (نیمه ساخت‌یافته) اجرا شده است. اطلاعات نظری از روش کتابخانه‌ای، و اطلاعات مربوط به منطقه مورد مطالعه از طریق پرسشنامه و مصاحبه گردآوری شد. روایی ابزار با نظر متخصصان و کارشناسان به تأیید رسید و پایایی آن نیز با استفاده از پایلوت تست و محاسبه آلفا کرونباخ سنجیده شد و میزان آن 0/88 بدست آمد که بیانگر پایایی بالای این مقیاس است. برای تکمیل اطلاعات پرسشنامه، از روش مصاحبه نامنظم و آزاد استفاده شده است که آزادی عمل زیادتر برای کسب اطلاعات دقیق‌تر و بیشتر، دارد. جامعه آماری روستاهای دهستان آباد طشک می‌باشد که طبق سرشماری سال 1385 دارای شش آبادی دارای سکنه است که جمعاً 10928 نفر جمعیت و 2837 خانوار را شامل می‌شود. لذا با توجه به اینکه مطالعه بر روی تأثیر یارانه‌ها بر اقتصاد کشاورزان است، جامعه آماری مورد مطالعه 1468 خانوار بهره‌بردار کشاورز می‌باشد. تعداد نمونه‌ها برای تکمیل پرسشنامه، بر اساس فرمول کوکران 264 نمونه از خانوارهای بهره‌بردار کشاورز

است. به منظور انجام مطالعه دقیق و بررسی اثرات هدفمند کردن یارانه بر تمامی کشاورزان، جامعه آماری تحقیق با استفاده از روش نمونه‌گیری طبقه‌بندی شده و بر اساس میزان اراضی به شش گروه تقسیم و با توجه به تعداد بهره‌برداران هر گروه تعداد نمونه لازم مشخص گردید. در نهایت، نمونه‌ها به صورت تصادفی با انتساب مطلوب از میان هر گروه انتخاب شدند (جدول شماره 2).

جدول 2. تعداد نمونه بر حسب میزان زمین بهره‌برداران

میزان زمین	تعداد بهره‌برداران	تعداد نمونه
0 5	1027	184
5 10	259	47
10 20	142	25
20 40	26	5
40 60	14	3

برای بررسی تأثیر هدفمندسازی یارانه‌ها بر وضعیت اقتصادی کشاورزان، 25 سؤال در طیف لیکرت پنج سطحی تنظیم گردید. سطوح این طیف شامل خیلی کم، کم، متوسط، زیاد و خیلی زیاد می‌باشد که به ترتیب نمرات 1 تا 5 برای آنها در نظر گرفته شد. برای تعیین حداقل و حداکثر امتیاز این بخش به صورت زیر اقدام گردید:

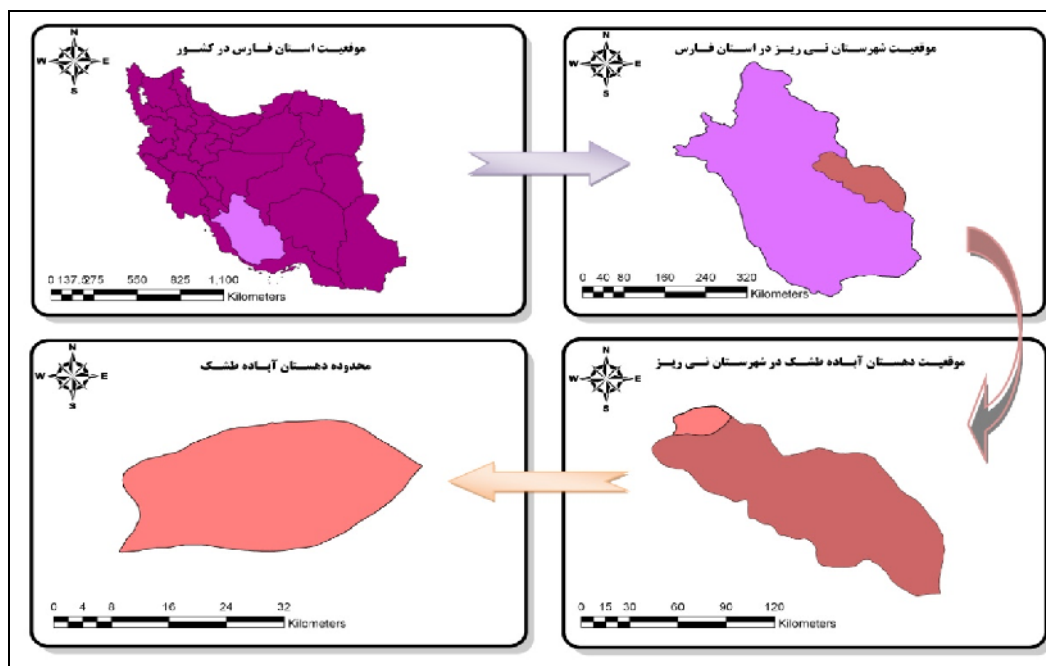
حداکثر نمره اکتسابی: بالاترین نمره در هر سؤال (5) \times تعداد سؤال (25).

حداقل نمره اکتسابی: پایین‌ترین نمره در هر سؤال (1) \times تعداد سؤال (25).

بنابراین حداقل امتیاز 25 و حداکثر امتیاز 125 برای تعیین میزان تأثیر در نظر گرفته شد. بر اساس پاسخ‌های ارائه شده، نظر کشاورزان در مورد تأثیر هدفمندی یارانه‌ها به چهار سطح کم A، نسبتاً کم B، نسبتاً زیاد C، زیاد D گروه‌بندی شده است. برای تجزیه و تحلیل یافته‌ها، از آزمون‌های t مستقل و وابسته و آزمون فریدمن استفاده شده است. شایان ذکر است چهارچوب زمانی این تحقیق، از نوع عرضی یا مقطعی است که فقط یکبار در مقطع زمانی تابستان 1391 انجام شده است.

شناخت ناحیه مورد مطالعه:

حوزه جغرافیایی مورد مطالعه، دهستان آباده طشک است که در مختصات جغرافیایی 53 درجه و 25 دقیقه تا 54 درجه و 15 دقیقه طول شرقی، و 29 درجه و 18 دقیقه تا 29 درجه و 55 دقیقه عرض شمالی قرار گرفته و یکی از 9 دهستان شهرستان نیریز است که در قسمت شمال غربی این شهرستان و بین شهرستان‌های مرودشت، شیراز و استهبان قرار دارد (شکل شماره 1).

شکل 1: موقعیت جغرافیایی شهرستان نی ریز در استان فارس و دهستان آباده تاشک در شهرستان نی ریز

این منطقه به لحاظ اقلیمی در منطقه خشک قرار دارد (با میانگین بارش کمتر از 200 میلی‌متر در سال) و بیشترین سطح زیرکشت متعلق به گندم، ذرت و جو است. از سال 1385 کشت کلزا در این منطقه عمومیت یافته و رو به گسترش است به طوری که سطح زیرکشت این محصول از 5 هکتار در سال 85 به 230 هکتار در سال 88 رسیده است (جهاد کشاورزی شهرستان نی‌ریز: 1389). در واقع از سطح زیرکشت گندم و ذرت که محصول اصلی منطقه است کاسته و به سطح زیرکشت کلزا افزوده شده است. علت این تغییر نوع کشت را می‌توان در نیاز آبی کمتر و کوتاه‌بودن دوره کشت کلزا یافت که با وضعیت کم‌آبی منطقه و خشکسالی‌های اخیر هماهنگ است.

یافته‌های تحقیق:

یافته‌های توصیفی:

در این بخش به بررسی وضعیت تعداد اعضای خانوار (با مقیاس فاصله‌ای)، سنی، میزان زمین زراعی و باغی (با مقیاس نسبی) سواد و مالکیت کشاورزان پرداخته شده است. میانگین سنی کشاورزان در جامعه آماری این تحقیق 51.36 سال است. بیشترین سطح سواد مربوط به سطح ابتدایی می‌باشد. میانگین تعداد اعضای خانوار 5.39 نفر و بیشترین فراوانی اعضای خانوار مربوط به خانوارهای پنج نفره و میانگین میزان زمین زراعی 6.06 هکتار است که بیش از 70 درصد پاسخگویان، کمتر از پنج هکتار زمین دارند. میانگین میزان باغ 1.19 هکتار می‌باشد و همچنین بیش از 70 درصد باغات کمتر از یک هکتار مساحت دارد. بیشترین درصد مالکیت مربوط به مالکیت خصوصی (با 86.8 درصد) می‌باشد (جداول شماره 3 و 4).

جدول 3 وضعیت ویژگی‌های فردی پاسخگویان

متغیر	میانگین	انحراف معیار	ماکزیمم	مینیمم
سن (سال)	51.36	12.90	85	22
اعضای خانوار	5.39	1.85	1	12
میزان زمین زراعی	6.06	6.75	50	0
میزان باغ (هکتار)	1.19	1.27	10	0

منبع: یافته‌های تحقیق، 1391.

جدول 4 توزیع پاسخگویان بر حسب مالکیت

نما	فراوانی تجمعی	درصد فراوانی	متغیر	
			شخصی	مالکیت
شخصی	86.8	86.8	شخصی	مالکیت
	93.2	6.3	اجاره ای	
	98.9	5.8	ترکیبی	
	98.9	0	دولتی	
	98.9	0	وقفی	
	100	1.1	واگذاری	
ابتدایی	11.6	11.6	بی سواد	سواد
	42.1	30.5	ابتدایی	
	66.3	24.2	راهنمایی	
	82.6	16.3	دبیرستان	
	100	17.4	تحصیلات دانشگاهی	

منبع: یافته‌های تحقیق، 1391.

برای بررسی سطح زیرکشت محصولات زراعی و عملکرد آن به بررسی چهار محصول اصلی منطقه شامل گندم، ذرت، جو و کلزا پرداخته شده است. بر طبق جدول شماره 5 در طی سال‌های 90 تا 88 به دلیل خشکسالی، سطح زیرکشت و عملکرد گندم، ذرت و جو و کلزا روند کاهشی داشته است. به عنوان نمونه میانگین سطح زیر کشت گندم از 3.47 در سال 88 به 3.15 درصد در سال 90 و عملکرد آن از 3795.14 کیلوگرم به 3093.75 کیلوگرم رسیده است (جدول شماره 5).

جدول 5 میانگین سطح زیرکشت، عملکرد و قیمت فروش محصولات زراعی در دهستان آباده طشک

محصول	سال 1390			سال 1388		
	قیمت فروش هر کیلو (تومان)	تولید در هکتار (کیلوگرم)	سطح زیرکشت (هکتار)	قیمت فروش هر کیلو (تومان)	تولید در هکتار (کیلوگرم)	سطح زیرکشت (هکتار)
	میانگین	میانگین	میانگین	میانگین	میانگین	میانگین
گندم	369.67	3093.75	3.15	319.4	4379.51	3.47
ذرت	365.32	5500.8	2.02	319.8	6040.29	2.19
جو	339.35	2157.21	1.59	306.71	2727.27	1.4
کلزا	591.05	1450.53	2.17	532	1670	2.2

منبع: یافته‌های تحقیق، 1391.

برای محاسبه هزینه هر محصول، میانگین هزینه کاشت، داشت و برداشت محاسبه گردید. با نگاهی به اعداد موجود در جدول شماره 6 می‌توان دریافت که هزینه تمامی محصولات در تمامی مراحل کشت (به جز کلزا در مراحل کاشت و داشت) از سال 88 تا 90 افزایش داشته است.

جدول 6 میانگین هزینه کاشت، داشت و برداشت محصولات زراعی (در هکتار)

مراحل تولید	هزینه محصول گندم (هزار تومان)		هزینه محصول ذرت (هزار تومان)		هزینه محصول جو (هزار تومان)		هزینه محصول کلزا (هزار تومان)	
	90	88	90	88	90	88	90	88
کاشت	256.83	246.76	221.95	196.68	206.06	176.62	212.36	243.75
داشت	163.85	146.53	214.5	193.26	140.48	109.78	110.08	129.17
برداشت	132.91	127.64	149.65	136.88	94.70	76.11	80.77	71.43

منبع: یافته‌های تحقیق، 1391.

یافته‌های تحلیلی تحقیق:

کارساز باشد (به دلیل از دست دادن بازار فروش)، بنابراین، تغییر نوع تولید و حجم فعالیت‌ها و همچنین کنترل و مدیریت مصرف نهاده‌ها می‌تواند راه کارهای احتمالی باشد.

نتایج آزمون t همبسته حاکی از آن است که بعد از هدفمندسازی یارانه‌ها هزینه تولید محصولات کشاورزی افزایش داشته، ولی درآمد کشاورزان با روند کاهشی روبرو بوده است. بنابراین، چنانچه نحوه پرداخت یارانه‌ها به تولیدکنندگان کشاورزی بهبود نیابد و قیمت فروش محصولات همزمان با افزایش قیمت نهاده‌ها تحت حمایت یارانه‌ها قرار نگیرد، تولید محصول در کشور دچار مسئله شده و امنیت غذایی جامعه تهدید خواهد شد. همچنین بیشترین تأثیر هدفمندسازی یارانه‌ها بر عدم فروش زود هنگام محصول - به دلیل نیاز مالی - و به کارگیری ماشین‌آلات و نهاده‌های کشاورزی بوده است به طوری که با توجه به آزمون فریدمن، استفاده به موقع، صحیح و اصولی از ماشین‌آلات با توجه به نظرات مروجین کشاورزی از مطلوبیت عددی برخوردار بوده است.

بخش کشاورزی برای رسیدن به پیشرفت و توسعه، نیازمند حمایت دولت است. از جمله حمایت‌هایی که به خصوص در چند سال اخیر مورد توجه قرار گرفته، هدفمندسازی یارانه‌ها با هدف افزایش سرمایه‌گذاری و افزایش تولید در این بخش است. چنانچه مطابق قانون هدفمندسازی یارانه‌ها، 30٪ درآمدهای حاصل از این محل به زیرساخت‌های تولیدی جامعه تعلق گیرد و همچنین، اصلاحاتی که مقرر شده است در بخش‌های بانکی، گمرکی و ساختار قوانین مالیاتی کشور صورت گیرد، اثرات این طرح برای کشاورزی در بلندمدت مثبت ارزیابی می‌شود. بنابراین، انتظار می‌رود در بلندمدت، سطح بهره‌وری عوامل تولید ارتقاء یابد و با توجه کشاورزان به سود و زیان تولید، کشاورزی معیشتی به سمت کشاورزی اقتصادی (تجاری) گام بردارد. با توجه به نتایج تحقیق، پیشنهادهای زیر ارائه می‌گردد:

- با توجه به بالا بودن میانگین سنی کشاورزان مورد بررسی، پیشنهاد می‌شود با حمایت دولت از افزایش سودآوری و بهره‌وری فعالیت‌های کشاورزی، انگیزه جوانان برای ماندن در روستا و پرداختن به فعالیت‌های کشاورزی تقویت شود.
- به دلیل کوچک‌مقیاس و خرده مالکی بودن زمین‌ها، رابطه معنی‌دار بین میزان زمین با درآمدهای محصولات مختلف و وجود مشکلات در یکپارچه‌سازی اراضی، تشکیل تعاونی‌های مشاع و بهبود مدیریت مزرعه توصیه می‌شود.
- افزایش هدفمند سهم بیمه کشاورزی و سود تسهیلات کشاورزی از یارانه‌های پرداختی به تولیدکنندگان بخش کشاورزی.
- درصد بیشتری از یارانه‌های بخش کشاورزی، به منظور حمایت از بخش تولید مورد استفاده قرار گیرد.
- آزادسازی یارانه‌های نهاده‌های کشاورزی به صورت تدریجی صورت گیرد زیرا حذف یکباره یارانه‌ها منجر به افزایش هزینه‌های تولید و در نتیجه، کاهش درآمد کشاورزان می‌شود.
- از آنجا که بیشتر افزایش هزینه‌ها مربوط به نهاده‌ها و ماشین‌آلات می‌باشد، به کارگیری ماشین‌آلات نوین با بهره‌وری بالا در مصرف انرژی باید مورد تأکید قرار گیرد.
- اعمال سیاست‌های حمایتی مناسب و تخصیص بهینه یارانه‌ها نقش اساسی در افزایش تولید کشاورزی دارد، بنابراین، تنوع در ابزارهای حمایتی و گسترش بیمه محصولات کشاورزی، ایجاد نظام بیمه فراگیر روستاییان (بیمه از کار افتادگی، حوادث و بازنشستگی) پیشنهاد می‌شود.

منابع و مأخذ:

1. آخوندی قهرودی، معصومه (1389): «اثرات حذف یارانه‌های نهاده‌های کشاورزی (سم و کود) بر کشاورزی کشور مالووی»، مجله دهیاری‌ها، شماره 32، تهران، صص 63 61.
2. اطهری، زهرا و امیرحسین علی‌بیگی (1389): «تحلیل ادراک کشاورزان شهرستان کرمانشاه از تعاون»، مجله تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران، دوره 2 41، شماره 4، تهران، صص 576 565.
3. اعظمی، امیر و همکاران (1390): «تحلیل رضایتمندی کشاورزان از اجرای سیستم‌های آبیاری تحت فشار در استان کرمانشاه»، نشریه آب و خاک، جلد 25، شماره 4، تهران، صص 853 845.

4. امینی، رامین (1388): «تحلیل هدفمندکردن یارانه‌ها در بخش کشاورزی»، مجله دام، کشت و صنعت، شماره 117، تهران، صص 19 18.
5. امینی، رامین (1389): «هدفمندکردن یارانه‌ها و بخش کشاورزی»، ماهنامه دام، طیور و آبزیان، سال 7، شماره 33، رشت، صص 37 41.
6. باقری، اصغر و محمدرضا شاه پسند (1389): «بررسی نگرش کشاورزان سیب‌زمینی‌کار دشت اردبیل نسبت به عملیات کشاورزی پایدار»، مجله تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران، دوره 2، شماره 2، تهران، صص 242 231.
7. جهاد کشاورزی شهرستان نی‌ریز (1389): «گزارش توانمندی‌های کشاورزی شهرستان نی‌ریز»، اداره آمار و انتشارات.
8. جمشیدی، علی‌رضا و همکاران (1389): «بررسی عوامل مؤثر بر نگرش کشاورزان نسبت به کاشت برنج مطالعه موردی: شهرستان شیروان و چرداول»، مجله تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران، دوره 2، شماره 3، تهران، صص 287 297.
9. حیدری چروده، مجید و سیمین فروغزاده (1390): راهنمای کابردی نرم افزار با تأکید بر روش تحقیق و آمار SPSS، نشر جامعه شناسان، چاپ اول، تهران.
10. دبیرخانه کارگروه تحولات اقتصادی (1387): «چهارچوب کلی طرح تحول اقتصادی»، گزارش پشتیبان، قابل دسترس در: www.tahavolatteeghtesadi.ir/portal تاریخ بازدید: 1391/5/28.
11. زارع، محمود (1390): فرصت‌ها و چالش‌های بخش کشاورزی ایران، انتشارات سازمان جهاد کشاورزی استان مازندران، چاپ اول، ساری.
12. سعیدی راد، محمدحسین و عبدالله پرهیزگار (1390): «مطالعه شاخص‌های مکانیزاسیون در کشاورزی خرده مالک استان خراسان رضوی و ارائه راه کارهای مناسب»، نشریه ماشین‌های کشاورزی، جلد 1، شماره 1، تهران، صص 53 48.
13. سلامی، حبیب‌الله و سرایی شاد، زینب (1389): «تخمین میزان افزایش قیمت گندم تولیدی در اثر حذف یارانه سوخت»، مجله تحقیقات اقتصاد کشاورزی، دوره 2، شماره 2، صص 61 72.
14. سلیمانی، جلیل (1391): «نقش هدفمندکردن یارانه‌ها بر اقتصاد و تولید کشاورزی»، قابل دسترس در: www.agrieco.ir/jalil/authore/soleimany تاریخ بازدید: 1391/11/7.
15. شریف‌زاده، مریم، زمانی، غلامحسین و عزت اله کرمی (1389): «عوامل مؤثر بر به‌کارگیری اطلاعات هواشناسی در تصمیم‌گیری‌های کشاورزان، مجله تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران»، دوره 2، شماره 4، تهران، صص 555 541.
17. شکوری، علی (1387): سیاست‌های توسعه کشاورزی در ایران، انتشارات سمت، چاپ اول، تهران.
18. عاقل، حسن و محمد ذوقی (1388): «بررسی مهم‌ترین موانع و مشکلات توسعه کشت کلزا در خراسان»، مجله پژوهش‌های زراعی ایران، جلد 7، شماره 2، تهران، صص 514 505.
19. عزیزی خانجیلی، طاهر و غلامحسین زمانی (1389): «سازه‌های مؤثر بر مشارکت کشاورزان در مدیریت آبیاری: کاربرد تحلیل مسیر، نشریه اقتصاد و توسعه کشاورزی، جلد 24، شماره 1، مشهد، صص 90 83.
20. کریمی، فرزاد و مهدی زاهدی کیوان (1389): «تعیین الگوی بهینه تخصیص یارانه‌های بخش کشاورزی به مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان»، مجله تحقیقات اقتصاد کشاورزی، جلد 2، شماره 4، تهران، صص 120 99.
21. کلانتری، خلیل (1389): پردازش و تحلیل داده‌ها در تحقیقات اجتماعی-اقتصادی با استفاده از نرم‌افزار SPSS، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ چهارم، تهران.
22. گراوندی، شهپر و امیرحسین علی‌بیگی (1389): «تعیین عوامل مؤثر بر استفاده از راهبردهای مدیریت ریسک تولید توسط کشاورزان ذرت‌کار شهرستان کرمانشاه». فصلنامه پژوهش‌های روستایی، سال 1، شماره 2، تهران، صص 136 117.

23. گندم‌زاده، راضیه و داوود ثمری (1388): «عوامل مؤثر بر گرایش کشاورزان به عضویت در تعاونی‌های تولید شهرستان طبس»، نشریه تعاون، سال 20، شماره 212، تهران، صص 114-91.
24. محبوبی، محمدرضا، اسماعیلی اول، محمد و جعفر یعقوبی (1390): «بررسی عوامل بازدارنده و پیشبرنده کاربرد روش‌های جدید آبیاری توسط کشاورزان: مورد غرب شهرستان بشرویه در خراسان جنوبی»، مجله مدیریت آب و آبیاری، دوره 1، شماره 1، تهران، صص 98-87.
25. مرکز آمار ایران (1390): نتایج اولیه سرشماری جمعیتی استانهای کشور.
26. مطیعی لنگرودی، سیدحسین و همکاران (1389): «تحلیل پایداری نظام‌های بهره‌برداری زراعی خانوادگی و تعاونی‌های تولید روستایی (مطالعه موردی: شهرستان آق‌قلا)»، مجله تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران، دوره 2، شماره 3، تهران، صص 333-323.
27. موسوی، سید نعمت‌الله، خالویی، اردوان و ذکریا فرج‌زاده (1388): «بررسی اثرات رفاهی حذف یارانه‌ی کود شیمیایی بر تولیدکنندگان ذرت استان فارس» ف مجله تحقیقات اقتصاد کشاورزی. جلد 1، شماره 4، مردودشت، صص 76-61.
28. وزارت بازرگانی (1389): «وزارت بازرگانی و هدفمندی یارانه‌ها»، اندیشه بازرگانی، شماره 1، تهران، قابل دسترس در: www.moc.gov.ir، تاریخ بازدید: 1391/2/7.
29. ویسی، هادی، محمودی، حسین و محمد شریفی‌مقدم (1389): «تبیین رفتار کشاورزان در پذیرش فناوری‌های مدیریت تلفیقی آفات»، مجله تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران، سال دوم، شماره 41، شماره 4، تهران، صص 490-481.
30. یعقوبی، ابوالحسن و همکاران (1389): «عوامل مؤثر بر مدیریت ریسک در بین کشاورزان گندم‌کار دیم شهرستان تفرش»، مجله علوم ترویج و آموزش کشاورزی ایران، جلد 6، شماره 1، تهران، صص 102-91.
31. Gutner. T. (2002): The political economy of food subsidy reform: the case of Egypt. *Food Policy*, 27, 455-476.
32. -Hansen, H. O. (2002): Agricultural subsidy schemes. *Encyclopedia of Dairy Sciences*, 7-15.
33. W. Koo W. and. P. L. Kenndy (2006): The Impact of Agricultural Subsidies on Global welfare. <http://ajae.oxfordjournals.org/>, 1219-1226.
34. -Schmid E. Sinabell F. and F. Hofreither (2007): Analysis Phasing out of environmentally harmful subsidies: Consequences of the 2003 CAP reform. *Ecological Economics*, 6, 596 – 604.
35. Yuanchang X. and Jiyu J. (2010): The optimal boundary of political subsidies for agricultural Insurance in welfare economic prospect. *Agriculture and Agricultural Science Procedia*, 1, 163–169.
36. Abbott P. C. Paarlberg PL. and J. A. Sharples (1987): Targeted Agricultural Export Subsidies and Social Welfare. *American Journal of Agricultural Economics*, 69, 723-732.